

Kościółem, jego naturą i posłannictwem, która pochodzi z jego wnętrza, jest wygodna. Warto zatem powtórzyć słowa wyjęte z encykliki *Ad beatissimi* Benedykta XV (1 XI 1914), które w omawianej książce przytoczył o. Jacek Salij: „Siła i natura wiary katolickiej ma tę właściwość, że jej nic ani dodać ani ująć nie można: albo się ją całą wyznaje, albo się ją w całości odrzuca. (...) Nie ma zatem potrzeby czynienia dodatków do zaznaczenia wyznania wiary katolickiej; każdemu niech wystarczy wyznanie: «Imię moje chrześcijanin, nazwisko katolik»; niech tylko stara się być naprawdę tym, kim się być mianuje” (s. 289).

ks. Waldemar Chrostowski, Warszawa

Ks. Paweł Stanisław GAŁUSZKA, *Karol Wojtyła i „Humanae vitae”*. Wkład arcybiskupa krakowskiego i grupy polskich teologów w encyklikę Pawła VI, Muzeum Jana Pawła II i Prymasa Wyszyńskiego, Warszawa 2018, ss. 521.

Nauczanie teologiczno-moralne stanowi szczególnie rys Urzędu Magisterskiego Kościoła. Oczywiście staje ono zawsze w nieodłącznej parze z przekazem doktrynalnym prawd wiary. Jednak treści etyczne-moralne, jako najbardziej dotyczące konkretnego człowieka czy różnych społeczności oraz wspólnot, budzą niekiedy kontrowersje i pytania, a czasem wręcz zastrzeżenia. Kościół musi się nad nimi nieustannie zastanawiać, nie powinien ich oddalać czy unikać. Zresztą przemiany życia obyczajowe i etyczne, nowe techniki, kultury czy systemy myślowe ciągle przynoszą nowe wyzwania wobec tej samej prawdy człowieka i świata.

Z pewnością szczególnie wrażliwą tematyką moralną są zagadnienia sfery seksualnej i przekazywania życia. To właśnie dotykanie bardzo intymnej sfery życia człowieka, także w wymiarze wspólnotowym, a przynajmniej małżeńskim i rodzinnym. Tutaj zawsze staje konkretny człowiek, konkretna osoba ludzka.

Autor prezentowanego opracowania, faktycznie tezy doktorskiej, ks. Paweł S. Gałuszka, jest współpracownikiem Katedry Karola Wojtyły w Papieskim Instytucie Jan Pawła II dla Studiów nad Małżeństwem i Rodziną w Rzymie. Opublikował m.in. wraz z J. J. Perez-Soba dwie publikacje: *Persona e natura nell'agire morale* (Siena 2013) oraz *La rivelazione*

dell'amore e la risposta della liberta: il profilo di un'etica della dede (Siena 2014). Niniejsze opracowanie ukazało się jako pierwszy tom w znanej serii „Na ścieżkach prawdy”, publikowanej we współpracy z Papieskim Instytutem Jana Pawła II dla Studiów nad Małżeństwem i Rodziną. Planowane są także dalsze prace w tej serii, wcześniej opublikowane we włoskiej kolekcji „Sentieri della vita”, które koncentrują się wokół antropologii filozoficznej i teologicznej. Jednym z wiodących źródeł tych badań jest spuścizna naukowa i nauczanie oraz działalność Karola Wojtyły i papieża Jana Pawła II.

Książkę otwierają: *Wstęp* abp. Marka Jędraszewskiego (s. 5-6), *Podziękowania* (s. 7-8), *Przedmowa* prof. L. Meliny (s. 9-12) oraz *Wykaz skrótów* (s. 13). Zasadniczy korpus rozprawy rozpoczyna *Wprowadzenie ogólne* (s. 14-18). Natomiast całość studium podzielona została na cztery części, a te na rozdziały o numeracji ciągłej, od jeden do jedenaście. Oczywiście, są jeszcze dalsze, bardziej szczegółowe mniejsze bloki treściowe.

Część pierwsza nosi tytuł: *Sytuacja teologii moralnej w Polsce w okresie poprzedzającym Sobór Watykański II* (s. 19-130) i podzielona jest na trzy rozdziały. Najpierw ukazano kwestie moralne w koncepcji o. prof. Jacka Woronieckiego OP, długoletniego profesora w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim (s. 26-54). Kreśląc inny nurt, autor ukazał ks. prof. Zygmunta Kozubskiego, określając jego koncepcję: między naturalizmem a etyka wartości (s. 55-100). Kolejny rozdział opatrzony został tytułem: *Moralność małżeńska z duszpasterskiego punktu widzenia* (s. 101-130).

Podjęcie Wojtyły do kwestii moralności małżeńskiej w kontekście Soboru Watykańskiego II (s. 131-214) to tytuł drugiej części książki, składającej się z kolejnych dwóch rozdziałów. Najpierw ukazano *Tematy etyki małżeńskiej w książce „Miłość i odpowiedzialność” oraz w tekstach z nią związanych* (s. 136-188). W chronologicznym wymiarze przedstawiono temat: *Wkład w przygotowanie Konstytucji „Gaudium et spes”* (s. 189-214).

Trzecią część opatrzono tytułem: *Dokumenty krakowskie jako bezpośredni wkład w „Humanae vitae” papieża Pawła VI* (s. 215-313) i podzielono na trzy kolejne rozdziały. Najpierw wskazano na *Okoliczności współpracy kard. Karola Wojtyły i jego współpracowników w przygotowaniu „Humanae vitae”* (s. 222-245). Rozdział siódmy nosi tytuł: *Kontrowersje dotyczące postępowania antykoncepcyjnego w małżeństwie w dokumentach Papieskiej Komisji ds. Rodziny i Kontroli Urodzeń* (s. 246-276). W tym kontekście kolejny blok tej części ukazuje *Wkład abp. Wojtyły i grupy krakowskiej w pogłębienie nauki o niegodziwości postępowania antykoncepcyjnego w małżeństwie* (s. 277-313).

Wkład w recepcję „Humanae vitae” opisano w czwartej części omawianej książki (s. 315-406), dzieląc te analizy na kolejne trzy rozdziały. Pierwszy z nich opatrzone tytułem: *Formy recepcji encykliki* (s. 320-330). Z kolei pokazano *Reakcje środowiska krakowskiego po publikacji „Humanae vitae”* (s. 331-362). Całość problematyki recepcji zamyka jedenasty rozdział zatytułowany: *„Wprowadzenie do encykliki «Humanae vitae»” jako synteza i klucz do odczytania dokumentu papieskiego* (s. 363-406).

Całość rozprawy zamyka *Zakończenie ogólne* (s. 407-414). Natomiast swoistym podsumowaniem publikacji jest jeszcze *Posłowie* prof. Stanisława Grygiela (s. 415-418). Dla pełni formalnej podano także *Bibliografię* (s. 419-439). Jako swoisty aneks zamieszczono jeszcze dwa ważne materiały źródłowe: *Memoriał krakowski. Podstawy doktryny Kościoła odnośnie do zasad życia małżeńskiego* (s. 442-488) i *List kard. Karola Wojtyły do papieża Pawła VI z 1969 r.* (s. 492-513). Przed każdym z tych dokumentów podano oryginalne pierwsze strony tekstu (s. 440-441, 489-491). Całość książki zamyka stosunkowo szczegółowy *Spis treści* (s. 515-521).

Poszukiwanie wkładu kard. Karola Wojtyły i powstałego wokół niego środowiska etyków filozofów, a przede wszystkim teologów moralistów, wobec encykliki *Humanae vitae* oraz jej interpretacji i recepcji jest ciekawą refleksją nad ważnym współcześnie wątkiem teologicznym. Należy go jednak rozpatrywać interdyscyplinarnie, i to w całej jego złożoności, nie unikając spodziewanych trudności. Tych bowiem jest bardzo wiele, a zapewne będzie jeszcze więcej. Jednak styl namysłu na tą tematykę, jaki proponuje autor omawianej rozprawy doktorskiej, ma raczej charakter prezentacyjny i narracyjny.

Nauka *Humanae vitae*, jako dokumentu papieskiego, jest kwestią bardzo złożoną i kompleksową. To jedno z trudnych pokłosi II Soboru Watykańskiego. Czy Kościół do końca poradził sobie z tym owocem? To przecież pytania o misterium miłości i życia, które mają tworzyć twórczą harmonię, a wobec ochrzczonych mają być drogą do świętości i budowania ciała Chrystusowego, którym jest Kościół. Z tego wynika bogactwo rodzących się wówczas myśli, propozycji, hipotez, a czasem dość arbitralnych sugestii, wręcz spełnienia stawianych oczekiwań. Czy to bogactwo w pełni wybrzmiewa w książce ks. dr. P. S. Gałuszki?

W książce krakowskiego moralisty środowisko polskich teologów moralistów, a zwłaszcza jego myśl badawcza, nie wybrzmiało wystarczająco mocno i jasno. Zawężenie generalnie tylko do dwóch autorów przedso-borowych jest znaczącym zubożeniem intelektualnego obrazu czasów

soborowych, zarówno przed, jak i w trakcie oraz po Vaticanum II. To przecież znaczący wysiłek także młodszego pokolenia moralistów, które dopiero wówczas przebijało się ze swymi myślami i badaniami. Może było bardziej odważne, ale jednocześnie mniej słuchane. Polska literatura w tej materii – mimo trudności z cenzurą i ograniczeniami ideologicznymi – jest stosunkowo bogata i godna, w kontekście *Humanae vitae*, szerszej uwagi.

Interesujący jest obraz debaty wokół *Humanae vitae*. Zabrakło jedna głosów m.in. o. Pio czy kard. S. Wyszyńskiego. To nie teologowie moralisci, ale głosy prorocze i charyzmatyczne. Te zaś wówczas i dziś są szczególnie potrzebne. Słynny jest tekst o. Pio adresowany do papież Pawła VI po opublikowaniu encykliki („*Analecta Ordinis Fratrum Minorum Capuccinorum*” t. 84, nr 5/1968, s. 371-372, polski przekład w: J. A. Schug, „*Kocham wszystkich jednakowo*”. *Ojciec Pio*, Łódź 1997, s. 101-102). Autor, analizując zaangażowanie kard. K. Wojtyły wokół *Humanae vitae*, podaje wiele ciekawych myśli, które należy odnieść także do nauczania papieża Jana Pawła II. Często bowiem to wręcz bezpośrednie echo dawnych przemyśleń czy analiz badawczych z czasów krakowskich. To jakby nadal Karol Wojtyła, ale już nazywany Janem Pawłem II. Dzięki sztabowi ludzi pracujących dla papieża w Watykanie miało to już inne formy, style i akcenty. To jednak ciągle ten sam duch i sposób myślenia, choć inaczej formułowany.

Słuszna jest uwaga autora: „Trudno zrozumieć pontyfikat św. Jana Pawła II, papieża rodzin, pomijając jego pasterską troskę o małżeństwa i rodziny, mające swoje odzwierciedlenie w podejściu do jakże wymagającego zagadnienia, jakim jest w życiu małżeńskim problem regulacji poczęć” (s. 6). Jednak o wiele ważniejsza jest antropologia filozoficzna i teologiczna osoby oraz jej relacyjności.

Ważny element rozprawy stanowi bibliografia, która podzielona została na: Źródła podstawowe (s. 419-428); Źródła drugorzędne (s. 428-439); *Konferencje naukowe* (s. 439); *Strony internetowe* s. 439. Do tych pierwszych zaliczono: 1. *Codex Iuris Canonici*; 2. *Dokumenty Soboru Watykańskiego II*; 3. *Dokumenty papieży*; 4. *Ważniejsi teologowie scholastyczni*; 5. *Listy pasterskie biskupów*; 6. *Dokumenty Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie*; 7. *Autorzy Memoriały krakowskiego i Wprowadzenia do encykliki „Humanae vitae”*. Wrażenie robi zestaw dokumentacji archiwalnej ze zbiorów w Kurii Metropolitalnej w Krakowie. Niejasne jest kryterium przyporządkowanie poszczególnych pozycji do różnych działów w bibliografii.

Cennym dopowiedzeniem są niektóre obszerne przypisy. Pozwalają one na ważne wyjaśnienia i dopowiedzenia. Szkoda, że autor nie podaje

także polskiego przekładu *Sumy Teologicznej* św. Tomasz z Akwinu, w jej edycji londyńskiej (s. 421). A. Boniecki jest redaktorem „Kalendarium...” (s. 137, 428). W bibliografii błędnie podane informacje, sugerujące, że tekst obejmuje tylko jedną stronę (s. 436-438).

Słuszne są uwagi autora *Przedmowy*, L. Meliny, o prezentowanej książce: „Badacz może w niej znaleźć podstawy do głębszego zrozumienia tego oryginalnego wkładu w Magisterium Kościoła, jakim były «Katechezy środowe» wygłoszone w latach 1979-1984 przez papieża Jana Pawła II; teolog moralista może docenić oryginalny rozwój oraz odnowę etyki małżeńskiej i seksualnej, podejmującej dialog z Pismem Świętym, doświadczeniem i naukami społecznymi; duszpasterz może odkryć drogi pewnego projektu, który pozostaje wierny prawdzie i jest przekonującym, ponieważ bliski konkretnemu życiu małżonków” (s. 12). Zatem to niezwykle obszerna problematyka.

Natomiast wątpliwości budzi pewien obraz zarysowany w prezentowanej książce, gdy uwzględni się najnowszą publikację G. Marengo, *La nascita di un'enciclica „Humanae vitae” alla luce degli Archivi Vaticani* (Citta del Vaticano 2018, ss. 284). Opracowanie to wpisuje się we współczesne próby reinterpretacji *Humanae vitae*, zwłaszcza w czasie pontyfikatu papieża Franciszka. Mając na względzie Archiwum Watykańskie, autor w znacznym stopniu stara się poszerzyć spojrzenie, które w przypadku ks. P. S. Gałuszki zawężone jest głównie do archiwaliów krakowskich.

Dobrze, że książka ks. Pawła S. Gałuszki ukazała się też w języku włoskim. W ten sposób stała się szerzej dostępna w światowych kręgach katolickich moralistów. Sięgnięcie do tego opracowania przybliży do pewnych elementów powstawania i redagowania encykliki *Humanae vitae*. Wydaje się jednak, że są to tylko drobne elementy, a bardzo ważna jest próba ich zebrania i ukazanie. Z pewnością widać pewne elementy narracji, akcenty badawcze, a nawet i stawianie hipotezy, które zapewne wynikają m.in. z faktu pochodzenia autora z Polski i oparcia się na polskich źródłach. Warto dodać, że prezentowana książka jest przekładem wcześniejszej edycji w języku włoskim: *Karol Wojtyła e „Humanae vitae”. Il contributo dell'Arcivescovo di Cracovia e del gruppo di teologia polacchi all'enciclica di Paolo VI*, Edizioni Cantagalli, Siena 2017, ss. 547. Zatem odtąd staje się ona szeroko dostępna w Polsce, zwłaszcza z okazji 50. rocznicy promulgacji *Humanae vitae* oraz żywej debaty wokół encykliki *Amoris laetitia* papieża Franciszka.

bp Andrzej F. Dziuba, Łowicz